

Hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy királynő az apja udvarában, messzi földön, ahol még a madár is ritkán jár. Történt egyszer, hogy arra tévedt a parasztleány, és beleszeretett a királykisasszonyba. Szívét azonban csak akkor nyerhette el, ha a három próbán sikeresen teljesít. A királyfi hétévi viadal után visszatért az udvarba, és összeházasodott a királynővel. Az esküvő után a várkastély legmagasabb tornyának nyugati szobájába mentek. A királyfi felemelte a királynő szoknyáját, akinek a lába között egy csillag ragyogott. Talán ilyen vagy ehhez hasonló lehet annak a felnőttnek a visszaemlékezése, aki gyermekkorában a magyar népmesét (is) nézte, és mivel ez eléggé valószínű, találkozhatott már ezzel a történettel is, amelyet hasonló képekkel illusztráltak.

Freud az 1900-as évek legnagyobb pszichoanalitikusaként az egyént ért sérelmekkel, frusztrációkkal és mindezek kivetülésével foglalkozik. A kimondás erejében hisz, melyről azt állítja, hogy a kellemetlen és zavaró események emlékét ugyanazzal a hatalmas erővel kellett elnyomnia a páciensnek, mint amilyen erővel most az kínozza őt, és dolgozik a tudatalattijában. A felszínre hozott emlékek alól csak a megnevezésük, a kimondásuk után válhat (remélhetőleg) szabaddá az egyén. A pszichoanalitikus ezeket a bántó élményeket, amelyek kínozzák a beteget, a gyermekkorra vetíti vissza, és legtöbbször szexuális okot állapít meg. Rengeteg olyan pácienssel példálózik, akiknek tünetei neurotikusak vagy pszichikusak; álmaik elemzése után Freud egyöntetűen gyermekkorukban megélt szexuális bántalmazásokra mutat rá mint a betegség forrásaira.

A cenzúrát, melytől sokan szenvednek, a magyar népmesék egyedülálló módon oldották fel. Foucault viszont a szexualitás egy olyan fajta megszüréséről beszél, amely nem cenzúra, hanem életforma lett, méghozzá a viktoriánus korszakban. Azt állítja, a 17. század elején megszokott dolog volt az őszinteség. A természetesség volt a normális és nem a takargatás. „A szexualitás gyakorlatát nem kellett még rejtegetni; nem kellett elhallgatni bizonyos szavakat, nem kellett szégyenlősen takargatni egyet s mást; akkoriban még elnéző meghittség övezte a tiltott dolgokat. A durvaságot, az obszcenitást s az illetlenséget szabályozó kód sokkal tágabb teret engedett az embereknek, mint a 19. században. Akkoriban még gyakoriak voltak az egyértelmű mozdulatok, a szemérmes szavak, a nyilvános tilalomszegések, a testrészeket szabadon mutogatták, s tetszés szerint összegabalyították. A gyerekeknek korán fölnyitott a szemük, és még nem volt bennük feszélyzettség – ott lábatlankodtak a hahotázó felnőttek között: a test szabadon »illeggette magát.«” – írja a francia filozófus.

Foucault egy olyan világot tár elénk, melyet ma talán túlságosan vagy elképzelhetetlennek tartanánk. Szöges ellentéte ez a mainak, hiányoznak belőle mindazok a rosták és szűrők, amelyeken át kell haladnia az információnak, hogy a gyerek meg ne sérüljön. A kitárulkozást egy teljes bezárkózás váltja föl, „jönnek a viktoriánus polgárság egyhangú éjszakái. A szexualitás gondosan bezárkózik, az otthon falai közé szorul. Kísajátítja a család, kizárólag a nemzés funkciójára korlátozódik. Körülötte néma csönd. Ettől fogva az utódokat nemző házaspár a szabály. A házaspár a modell, a norma, az igazság letéteményese, és csakis a házaspárnak van joga ahhoz, hogy beszéljen a titokról.” Az utódnak a szexualitástól való teljes elszigetelődését próbálták megvalósítani, a szülők ilyen szempontból legjobb nevelési eszköznek a testi bántalmazást tartották, amit gyakran alkalmaztak, ha gyermekeik meglátták őket meztelenül, sőt, be kellett fogniuk a fülüket, ha obszcén szavakat hallottak. Hogy mire emlékezett az a gyerek, aki a királynő csillagát látta? Ez is érdekes kérdés, még lényegesebb azonban, hogy vajon hogyan magarázhatta meg magának ezt a jelenséget. Ennek megválaszolására a saját példából indulok ki. A csillag az csillag, és annak pontosan ott kell lennie, attól függetlenül, hogy igazából az égen vagy a mézeskalácsformában látjuk legtöbbször viszont. A legnagyobb meglepetés csak később jött, amikor rá kellett jönnöm, hogy ott valójában nem csillag van, sőt, valójában még nálam sem szerepel az a csillag, pedig annyira szerettem volna. Ez volt a csalódás. Ez történik a képeken, de valami hasonló az irodalomban is. Mert hogyan is kategorizálhatnánk a leghelyesebben? Besorolhatnánk ugyan a gyermekirodalomba, aminek lehetne az ellentéte a felnőttirodalom, de mi történik azzal a gyermekkel, aki a felnőttek irodalmát olvassa, és akkor „feltáru” a csillaga?

A mai kor irodalmában sokat enyhült ez a cenzúra, egyesek talán túlságosan lazának is érzékelhetik, mert miért ne olvastatnánk a nagyszüleinkkel például Elfriede Jelineket? Miért halljuk azt egyre gyakrabban, hogy az a szöveg, amelyben nemiszerveket neveznek meg, és a teljes aktust írják le, az már nem is irodalom, az főleg nem szépirodalom, és nem olvadhat bele az irodalmi kánonba. Ha hiányoznak a platói érzelmek, a romantika és az udvarlás, rúttá és élvezhetetlenné válik az alkotás.

Jelinek kortárs osztrák feminista írónőként a feszültség és a dráma, a vívódás és a letargia egyik legjobb megjelenítője. A Kis csukák című művében mindez felismerhető, ha kellő nyitottsággal és rugalmassággal olvassuk a művet. Benne olyan kapcsolatok kerülnek terítékre, melyekben félszeg és érzelmileg megcsonkított emberek vesznek részt, olyan női alakokkal szembesülünk, akik számító, becsületesek, haszonlesők vagy szorgalmasak, és olyan férfiakkal, akik kihasználják a másik nemet, gyöngédek, családcentrikusak, törtető vagy kapzsi. Olyan fiktív nőalakok történetét meséli a szöveg, akik teljesen megállják a helyüket a 21. század által főleg nők számára biztosított környezetben: a családban, a gyárban, a varrodában és a konyhában. A férfiak kemény munkával igyekeznek jó sorkat keresni, jó munkahelyen dolgozni, törekednek jól kinézni, jó lányt elvenni. Végül mindkét fél célja a leggazdaságosabb házasság és a legkényelmesebb életvitel, s az esetek nagy részében a másik nem biztosíthatja a számára ezt. És minél jobban elmélyülünk a műben, annál jobban látjuk, hogy talán nem is a helyszínek valóságosak, hanem a regény maga inspirálódott a mából. Ilyen párosításokra (párosodásokra) törekednek ők, akik nem lehetnek személyek, mert az individuum és a személyiség vagy egyéniség fogalma teljesen feloldódik a szerepekben. Ebben a törekvő életformában pedig nagy szerepet játszik a szexualitás, hiszen ha igazán levetkőznének, akkor a két fél igazán egyenlő lehetne, és akkor kéne ezekből az álarcokból kivetkőznie. Levetkőznek, a szerep viszont marad.

„... brigitte reméli, hogy heinzcel mindenek következményei lesznek, következményei kell, hogy legyenek. kell egy pici! egy undortó, fehér, kapálózó csecsemőpajor. heinz számára ez egyszerű és csattanós dolog lesz: a gyerekünk, meg kell testesítenie a tartós köteléket, amelyre brigitte törekszik. heinz minden eszközzel a tartós kötelék megakadályozására törekszik. heinz számára egy bébi: kolonc lenn, púp a hátán, akadályá mindenképp az ő sokat ígérő fejlődésének a vállalkozás felé. brigitte be akarja szerezni magába azt a dolgot, s hogy benne is maradjon aztán, ezt akarja, ne folyjon ki belőle ismét haszontalanul, értelmetlenül, jövőtelenül. brigitte azt akarja, hogy heinz igenis süsse el, lölje belé a ma déli marhasült-es-zsemlegombóckivonatot.”

A legintimebb kapcsolat is alárendelődik ezeknek a hazugságoknak, a haszonnak, a számításoknak, a rutinnak; a találkozás a kertben, levelezés, szerená és egyéb romantikus tartozékok még nyomokban sem jelennek meg. És mindezek mellett Jelinek művészete irodalom, holott az utóbb említett tulajdonságokat nem tartalmazza. A kimondott szavak obszcenitása keltette megbotránkozás teljesen megenyhül a felismerés után, hogy nemcsak, hogy ezt olvashatjuk, de ebben is élünk; azután, hogy rádöbbenünk, ez valójában a mai életformák vegyülése, amelynek még talán mi is részei lehetünk, vagy részévé válhatunk.

Hasonló élmény lehet a Zongoratanárnő című műve, melyben a kiszolgáltatottságról, a fantáziálgatásról és a perverzióról ír. Hogyan kerülünk közelebb a zongoratanárnőhöz? Észre vesszük, hogy nem is olyan egysíkú, mint első pillantásra láttuk, sőt, nem is olyan konvencionális. A fiatal, egyedülálló, zongoraleckéket tartó nő, aki az anyjával él, szinte betegesen pontos és tiszteltető, hihetetlenül illedelmes és már-már zavaróan kimért, életében mégis (vagy éppen ezért) fel-felbugyognak azok az elfojtott vágyak, amelyek szorosan a szexualitáshoz kapcsolódnak. Az egyik diákkal furcsa viszonyba keveredik, sorozatosan szegénybe hozza magát leginkább saját maga előtt, nem bír ellenállni a folytonos kíváncsiságának, és pornófilmet néz egy videotékában. Felismerjük az anya zsarnok szerepét az nő életében, karrierista életfelfogását, az elnyomást, melyet lányára gyakorolt, mindezek pedig perverzióként, vágyálmokként és fantáziaként bukkannak fel a tanárnőben. A mű vége sokkhatásként érheti az olvasót, hiszen az anyja bántalmazza, és az a férfi, akivel kapcsolatot próbált létesíteni, megerőszkolja.

Az önállósulástól megfosztott egyéniségből hiányzik a képesség, hogy saját társadalmában boldogulni tudjon; az otthoni terror lelki zavarokat hagy maga után és mindennapi vívódást egy természetes és egy mesterséges én között, melyek felhígultak a szabad akaratban és a nevelésben. Jelinek művében látható, hogy a lelki válságban levő felnőtt gyermekkorában szerzett negatív tapasztalatok alapján lesz félszeg és kiszolgáltatott. Ebben az esetben mindezeket anyjának köszönheti, és nem elhanyagolható, hogy éppen egy nőnek. Az is szembe tűnő, hogy az anyának nincsen férje, a lánynak nincsen társa. Mindketten a magány egy formáját választották, mely a normálisnak tűnő kétszemélyes családban valójában egy hatalmas hiányosság – ezért fantáziálgat a tanárnő mindenfelét, vágyálmai ezért olyan buján tenyésznek. Ezért próbál több helyről szeretetet kicsikarni magának, de persze tévesen jár el, hiszen nem tudja, mi a konvenció, saját értékrendszerének pedig tökéletesen megfelel az, hogy lehetetlen helyzetekben önkielégítést végez, kukkol és egyéb perverziókban éli ki magát. A bűntudat és a lelkiismeret-furdalás, amely mindezeket a cselekvéseket követi, teljesen felemészt, mert valahol mégiscsak érzi, hogy minden cselekedete eltér a normalitástól. Mindez frusztrációkat eredményez és a regény végére egy teljesen megcsonkított lelki világot.

Észrevehettük, hogy a kortárs irodalomban központi szerepet játszanak a szexualitáshoz kapcsolódó témák, amelyekről általában felnőttek olvasnak, innen következtetünk arra, hogy ugyanezek a témák valamilyen cenzúrán kell átmenjenek, mielőtt a gyermekek szeme elé kerülnének. Hiszen a gyerekek is kortárs világban élnek, nekik is van irodalmuk, amit viszont felnőtt emberek írnak, és amely a három próbán, a sárkányölésen és a kastélyokon keresztül valós, korszerű problémákat dolgoz fel. Lehetetlenség meghatározni, hogy hány éves kortól „szabad” a növekvő gyerekeknek különböző stílusú vagy tematikájú műveket olvasnia, azonban a teljes elzárkózás nem lehet pozitív megoldása a helyzetnek. Ezért idővel (vagy időben) megbírják az ilyen és ehhez hasonló művek az ismertetést; hiszen nemcsak egyféle irodalom tartozik a kánonba, s ezért nemcsak egyféle esztétikát leszünk képesek felismerni. Talán mondhatnánk azt, hogy a műfajok között is gyakran történnek „elszólások”, elcsúszások, ezért előfordulhat, hogy egy romantikus regényből egy csöpögős szerelmes történet kerekedik ki, pontosan úgy, ahogyan az erősebb hangvételű műveknél is megeshet, hogy elveszítik pikantériájukat, és nyersek, túlságosan explicitek, obszcénok lesznek.

A prűd és csóllátásban szenvedő művek sosem lesznek többek haszontalan leírásoknál. De természetesen minden az olvasóközösség befogadóképességétől és a célzott korosztály nyitottságától is függ, vagy pedig attól, hogy mennyire meztelen az az igazság, amelyet vetkőztetünk.

Kategória: Sétatér

Denumire autor: Sólyom Orsolya

Látó Szépirodalmi Folyóirat